

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย เรื่อง “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยจากศิลปินต้นแบบตัวนางสู่นวัตกรรมการสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐาน” มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาหลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางจากศิลปินต้นแบบที่มีชื่อเสียงระดับชาติ และนำหลักการ มาสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางชุดใหม่ ผนวกรวมกับการเลือกสรรนวัตกรรมที่เหมาะสมกับการแสดงมาช่วยส่งเสริมในด้านองค์ประกอบการแสดง วิจัยดำเนินการวิจัยประกอบด้วย 1. วางแผนโครงการวิจัยและเสนอขออนุมัติโครงการ 2. ดำเนินการเก็บข้อมูลด้านเอกสาร และการสัมภาษณ์ 3. วิเคราะห์หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวแบบมาตรฐานตัวนาง 4. สร้างสรรค์ชุดการแสดงรำเดี่ยวแบบมาตรฐานตัวนางชุดใหม่จากหลักการที่ได้วิเคราะห์มา 5. นำเสนอผลการวิจัยและผลงานสร้างสรรค์ในรูปแบบการสัมมนาระดับชาติ/ เวทีแสดงผลงานสร้างสรรค์ระดับนานาชาติ 6. สรุปผลการวิจัยเป็นรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ และ 7. เผยแพร่บทความวิจัยในวารสารวิชาการระดับชาติที่มีผู้ประเมิน

ผลการวิจัยพบว่า หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางประกอบด้วยหลักสำคัญ ดังนี้

1. คัดเลือกตัวโขนหรือตัวละครที่จะสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐาน โดยพิจารณาจากบทบาทตัวโขนหรือตัวละครที่เคยออกแสดง มีความโดดเด่น และได้รับความนิยม
2. ศึกษาชาติกำเนิด ภูมิหลัง อุปนิสัย บุคลิกลักษณะของตัวโขนหรือตัวละครจากบทประพันธ์
3. ประพันธ์บทร้องหรือปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเพื่อประพันธ์บทร้อง และบรรจเพลง
4. สร้างสรรค์ท่ารำโดยใช้ท่ารำมาตรฐานเป็นหลัก แล้วเพิ่มเติมท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ รวมทั้งการใส่จิตกริยาและการแสดงอารมณ์
5. ออกแบบการใช้พื้นที่บนเวที เน้นความสมดุลของการใช้พื้นที่บริเวณจุดกึ่งกลางเวทีเป็นหลัก
6. ทดลองรำและพิจารณาแก้ไขท่ารำให้กลมกลืนต่อเนื่อง
7. ออกแบบท่ารำให้มีความกลมกลืนกับการใช้อุปกรณ์และฉาก
8. คัดเลือกผู้แสดงที่มีรูปพรรณสัณฐาน บุคลิกภาพและมีความสามารถตรงตามบทบาทรวมทั้งฝึกซ้อมและอธิบายกลวิธีในการแสดงให้แก่ผู้แสดงอย่างครบถ้วน

ผู้วิจัยได้ทดลองออกแบบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานชุด “แก้วกนิษฐมไพโร” ตามหลักการที่ได้รับจากศิลปินต้นแบบ ซึ่งเป็นบทบาทของนางแก้วกนิษฐ โดยนำภูมิหลังและเค้าโครงการแสดงมาจากนางกนิษฐในละครในเรื่อง อุนรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ผสมผสานกับจินตนาการและหลักการสร้างสรรค์ในรูปแบบของการรำเดี่ยว ซึ่งเป็นการแสดงรำเดี่ยวประเภทชมสถานที่ที่ต้องอาศัยการออกแบบสร้างสรรค์ท่ารำให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับฉากและนวัตกรรมต่าง ๆ ในการแสดง ท่ามกลางการรักษาไว้ซึ่งขนบจารีตแบบละครใน เพื่อเป็นบทพิสูจน์หลักการฯ ว่าสามารถใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ และสามารถนำไปขยายผลเป็นหลักนาฏยประดิษฐ์ให้แก่นาฏยศิลป์ไทยในรูปแบบอื่น ๆ รวมทั้งสามารถวิเคราะห์หลักการและสรุปผลในรูปแบบงานวิจัยเพื่อเป็นแหล่งอ้างอิงเชิงวิชาการต่อไป

คำสำคัญ: รำเดี่ยวมาตรฐาน/ ตัวนาง/ นาฏยประดิษฐ์/ ศิลปินต้นแบบ

Abstract

The objective of the “Thai choreography principles: from the female model characters to the innovation of the Thai royal solo dance” research project is to derive Thai choreography principles: from the female model characters to the innovation of the Thai royal solo dance and to employ those principles in the creation of a new set of female model characters as well as to select the appropriate innovation that is consistent with the performance congruent with the components of the performance. The research methodology consists of 1. Research planning and seeking approval for the project 2. Gathering of data both documental and interviews 3. Analyzing Thai choreography principles from the solo dance female model characters deriving from the analysis 4. Creating a new Thai royal solo dance with female model characters based on the principles of such analysis. 5. Presenting the results of the research and the innovative creation in the form of a seminar at the national level/ an arena show casing innovative work at the international level 6. Concluding the results of the research in the form of a final and complete final research report and 7. Publicizing the research as a research article with peer review at the national level.

The research finds that in Thai choreography principles of Thai royal solo dance of female model characters comprise the following characteristics 1. Masked play or royal solo dance characters are selected from those performed in theaters that were not only remarkable but also well-received by audiences. 2. The origins, backgrounds, and attributes of

the characters are analyzed from the corresponding novels or poems. 3. The lyrics composition and music selection for the plays are carried out based on advice from experts. 4. The main dance patterns are designed based on royal solo dance patterns before the specific dance moves, manner, and emotional expressions are added. 5. The stage utilization design emphasizes balance as well as maintaining presence in the center of the stage. 6. The dance patterns are tried out before being modified to enhance flow and continuity. 7. The dance patterns also take into consideration prop and setting utilization. 8. Performers are selected based on their external appearances, personality traits, and performing abilities in relation to those required by the characters. To ensure proficiency in portraying those characters, the performers receive intensive training.

The researcher has experimented with designing the “Kaew Kinnorn Chomprai” standard solo dance in accordance with the principles adopted from the original artist playing the role of Nang Kaew Kinnorn. The plot and background are taken from Nang Kinnaree in “Unnarut” a royal composition drama of King Putthayodfah Chulalok (Rama I) and combined with imagination and the creative principles in the form of a solo dance. The solo dancing features the gestures of admiration of place which require well designed dance gestures that offer a good blending with the backdrop and various performance innovations while at the same time preserving the conventions of the lakhon nai. This proves that such principles may be put to use in actual practice and can also be extended to the principles of other forms of Thai choreography. Furthermore, it is possible to analyze these principles and derive certain conclusions in the form of a research work that may be used for academic reference in the future.

Keywords: solo dance/ female dancers/ choreography/ model characters

* อ.ดร., ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, rinsphatcha@gmail.com

บทนำ

รำเดี่ยวมาตรฐานเป็นนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อวงการนาฏศิลป์ไทย ปรากฏอยู่ในการแสดงเพื่อ
อวดฝีมือของตัวโขนและตัวละครเอก เป็นบทซูโรงและเสริมเนื้อความเกี่ยวกับตัวละครในวรรณกรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้รับการ
บรรจุลงในหลักสูตรการเรียนและการสอบ เพื่อขอสำเร็จการศึกษาในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศ รำเดี่ยวมาตรฐาน
ตัวนางมีที่มาจากความคิดริเริ่ม ประสบการณ์ของศิลปินต้นแบบที่เคยออกแสดงในบทบาทนางตัวเอกต่าง ๆ ผสมผสานกับ ภูมิหลังของตัวโขน/
ตัวละคร บริบทแวดล้อมและกลเม็ดเด็ดพรายในการแสดงอันมีเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล กระบวนการสร้างสรรค์นั้นมีความน่าสนใจและเป็น
ประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะสะท้อนถึงภูมิปัญญา ระบบความคิด การค้นคว้าข้อมูลเพื่อสร้างสรรค์ ความคิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์ท่ารำ
การปรับปรุงผลงานตลอดจนการสรรหาองค์ประกอบการแสดง กระบวนการสร้างสรรค์ดังกล่าวจึงควรค่าแก่การศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึก เพื่อให้
ได้มาซึ่งหลักนาฏยประดิษฐ์ไทยที่สามารถนำไปเป็นทฤษฎีการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ไทยอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ เมื่อได้รับหลักการด้านนาฏยประดิษฐ์ไทยแล้ว ผู้วิจัยสามารถนำหลักการดังกล่าวมาสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานตัวนาง
ชุดใหม่ โดยยังคงไว้ซึ่งความหมาย คุณค่าทางประวัติศาสตร์วรรณกรรม ขนบจารีตประเพณีและบริบททางสังคมไทยที่เกี่ยวข้อง ผนวกรรมกับ
การเลือกสรรนวัตกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการแสดงมาช่วยส่งเสริมในด้านองค์ประกอบการแสดง เพื่อเป็นเครื่องพิสูจน์หลัก
นาฏยประดิษฐ์ไทยจากศิลปินต้นแบบตัวนางว่ามีประโยชน์สูง นำไปใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ อีกทั้งยังเป็นการยกย่องเชิดชูองค์ความรู้ของศิลปิน
ชั้นครูให้เป็นที่ประจักษ์ชัด และช่วยพัฒนาทางเลือกใหม่ในการสร้างสรรค์ชุดการแสดงให้แก่วงวิชาการนาฏศิลป์ไทยสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์หลักการ กลวิธีและกระบวนการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ไทยโดยศิลปินต้นแบบตัวนางที่เป็นกรณีศึกษา
2. เพื่อสร้างสรรค์ชุดการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางชุดใหม่ด้วยแนวทางที่ได้จากบทวิเคราะห์หลักการสร้างสรรค์

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาชุดรำเดี่ยวแบบมาตรฐานตัวนางของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จากนั้น จึงมุ่งเน้นหลักการสร้างสรรค์ของศิลปิน
ต้นแบบตัวนางที่สืบเนื่องมาจากโครงการบันทึกนาฏยลีลาแห่งแผ่นดิน ปีการศึกษา 2559 จำนวน 4 ท่าน ได้แก่

1. อาจารย์ธรรมา พวงประยงค์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย-ละคร)
2. อาจารย์บุญนาค ทรรทรานนท์ ข้าราชการบำนาญ กรมศิลปากร
3. อาจารย์อรรถา สุภาไชยกิจ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม
4. รองศาสตราจารย์ผุสดี หลิมสกุล ข้าราชการบำนาญ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากนั้น ผู้วิจัยทดลองสร้างสรรค์ชุดรำเดี่ยวแบบมาตรฐานตัวนางชุดใหม่ จำนวน 1 ชุดการแสดง

วิธีดำเนินการโครงการ

1. วางแผนโครงการวิจัยและเสนอต่อที่ประชุมกรรมการภาควิชาฯและกรรมการบริหารคณะฯ ตามลำดับเพื่อขออนุมัติโครงการและ
งบประมาณ
2. ดำเนินการเก็บข้อมูลด้านเอกสาร และการสัมภาษณ์ศิลปินต้นแบบผู้สร้างสรรค์รำเดี่ยวแบบมาตรฐานตัวนาง
3. วิเคราะห์หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวแบบมาตรฐานตัวนาง
4. สร้างสรรค์ชุดการแสดงรำเดี่ยวแบบมาตรฐานตัวนางชุดใหม่จากหลักการที่ได้วิเคราะห์มา
5. นำเสนอผลการวิจัยและผลงานสร้างสรรค์ในรูปแบบการสัมมนาระดับชาติ/ เวทีแสดงผลงานสร้างสรรค์ระดับนานาชาติ
6. สรุปผลการวิจัยเป็นรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
7. เผยแพร่บทความวิจัยในวารสารวิชาการระดับชาติที่มีผู้ประเมิน

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยจากการค้นพบประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางออกเป็น 3 หมวดหมู่ ดังนี้

1. วิเคราะห์ความสำคัญของการสร้างรำเดี่ยวมาตรฐานให้แก่บทบาทตัวนาง

ผู้วิจัยวิเคราะห์ความสำคัญของการสร้างรำเดี่ยวมาตรฐานให้แก่บทบาทตัวนางแบ่งออกเป็น 5 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

1) เป็นการเน้นความสำคัญให้แก่ตัวนาง

บทบาทของตัวนางในการแสดงโขนและละครโดยส่วนใหญ่เป็นบทบาทที่ช่วยเสริมความโดดเด่นให้แก่ตัวโขนหรือละครที่เป็นบุรุษเพศ ซึ่งสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมไทยที่มีมาแต่โบราณสตรีไทยเป็นผู้ปกครองบ้านเรือน ดูแลสามีและบุคคลในครอบครัว จึงมิได้มีบทบาทเป็นผู้นำในการทำมาหากิน การปกครอง การทำงาน การรับทัพบักฝึกเฉกเช่นฝ่ายบุรุษเพศ ดังนั้น การสร้างบทรำเดี่ยวมาตรฐานให้แก่ตัวนางจึงมุ่งเน้นไปในวิถีชีวิตของสตรี อาทิ การรำลงทรงเครื่อง การรำฉุยฉาย เพื่อแสดงความงดงามในการแต่งตัวหรือการเปล่งกาย การรำชมสถานที่ เพื่อแสดงความงดงามของสิ่งแวดล้อมและทัศนียภาพของสถานที่ต่าง ๆ การรำเพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ อาทิ เพลงเชิดฉิ่ง เพื่อแสดงกิริยาอาการเดินทางในท่วงทีที่สง่างาม หนึ่งในกรณีที่ตัวโขนหรือตัวละครฝ่ายนางมีบรรดาศักดิ์เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง จึงมีการสร้างบทรำเดี่ยวที่แสดงความเป็นผู้นำในการยกทัพ คือ การรำตรวจพลของตัวนาง เป็นต้น

2) เป็นบทที่สร้างสุนทรียะในเชิงวรรณศิลป์

รำเดี่ยวมาตรฐานโดยส่วนใหญ่เป็นบทที่มีเนื้อร้องเพื่อบรรยายเรื่องราว บทร้องในการรำเดี่ยวถือเป็นงานวรรณศิลป์ประเภทหนึ่งที่ประพันธ์ให้มีความไพเราะ มีสัมผัสนอก สัมผัสใน สัมผัสอักษร และสัมผัสสระ ใช้ถ้อยคำเสียงสูงต่ำที่เหมาะสมกับการขับร้อง รวมทั้งมีความสอดคล้องตรงตามความหมายที่ต้องการจะสื่อสาร บทรำเดี่ยวของตัวนางจึงเป็นบทที่สร้างสุนทรียะให้แก่การแสดงโขนละครที่ผู้ชมสามารถสัมผัสได้ผ่านการฟังหรืออ่านบทร้องนั่นเอง

3) เป็นบทรำอวดฝีมือและความงดงามของผู้แสดง

รำเดี่ยวมาตรฐานของตัวนางเป็นบทที่ผ่านการสร้างสรรค์ เรียงร้อย ปรับปรุงกระบวนท่ารำ การใช้พื้นที่บนเวที การใช้อุปกรณ์ การใช้ฉาก ฯลฯ มีการผสมผสานกลมกลืนกันเพื่อบ่งชี้ความหมายสื่อสารทั้ง “สาระ” และ “สุนทรียะ” ให้แก่ผู้ชม มีกระบวนท่าที่แสดงเอกลักษณ์ของผู้สร้างสรรค์และสะท้อนภูมิหลังตัวละคร รวมทั้งผู้ที่แสดงรำเดี่ยวจะต้องเป็นผู้ที่มีรูปพรรณสัณฐานที่งดงาม มีบุคลิกภาพที่โดดเด่นสอดคล้องกับบทบาทของตัวโขนหรือตัวละครที่ใช้แสดงรำเดี่ยว มีความสามารถทั้งในเชิงการรำรำ การแสดงออกทางอารมณ์ และไหวพริบปฏิภาณในการแสดง ความงดงามของรำเดี่ยวจะบังเกิดขึ้นได้จึงต้องอาศัยกระบวนท่ารำอันงดงามที่สื่อสารผ่านความงามและความสามารถของผู้แสดงในขณะเดียวกัน

4) เป็นบทที่ผ่อนคลายความเข้มข้นของเนื้อเรื่องโขนและละคร

การแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานเป็นช่วงหนึ่งของการแสดงที่ช่วยผ่อนคลายความเข้มข้นของการดำเนินเรื่องในโขนและละคร เนื่องจากเป็นบทที่คั่นการดำเนินเรื่องราวของตัวละครให้หยุดพักชมการแสดงที่มีความงดงามและลดความตึงเครียด อาทิ บทบาทของนางครุฑที่จะต้องเข้าพิธีตี (ฆ่าตัวตายตามพระสวามี) นางครุฑจะต้องผ่านการรำลงทรงเครื่องซึ่งเป็นการรำเดี่ยวก่อนที่จะรำครุฑแบหลา (รำกริชเพื่อแทงตัวตาย) ซึ่งในช่วงของการรำลงทรงเครื่องนั้นเป็นช่วงที่ผ่อนคลายเนื้อเรื่องละครให้มีความเข้มข้นน้อยลง ซึ่งในการแสดงโดยทั่วไปนั้นควรมีช่วงเวลาของการแสดงที่ผ่อนคลายและเข้มข้นสลับกัน เพื่อรรถรสในการชมการแสดงของผู้ชม และไม่สร้างความตึงเครียดให้แก่ผู้ชมมากเกินไป

5) เป็นบทที่สะท้อนจารีตธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต และบริบททางสังคมไทย

รำเดี่ยวมาตรฐานเป็นบทการแสดงที่สะท้อนความเป็นไทย ไม่ว่าจะเป็นปรากฏในรูปแบบของจารีตธรรมเนียมประเพณี อาทิ การรำลงทรงเครื่องจะต้องมีกระบวนท่าการอาบน้ำ ประพรมด้วยเครื่องหอมที่ผ่านการคัดสรรด้วยความประณีต การแต่งตัวด้วยพัสดราภรณ์ไทยที่วิจิตรงดงาม และสวมเครื่องประดับและศิราภรณ์ที่บ่งบอกชนชั้นของตัวโขนและตัวละคร ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตไทยที่เป็นประเทศเขตร้อนที่ต้องมีการอาบน้ำแต่งตัวเพื่อความสะอาดบริสุทธิ์ และเตรียมความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจก่อนเดินทางหรือการประกอบพิธีการสำคัญ รวมทั้งองค์ประกอบในการรำลงทรงเครื่อง อาทิ คันฉ่องไทย ขวดยใส่เครื่องสุคนธ์ (เครื่องหอม) กระปุกแป้ง หวี ฯลฯ ล้วนแล้วแต่มีการเลือกสรรและจัดวางบนพานรองที่ตั้งอยู่บนเตียงหรือโต๊ะข้างที่อย่างพิถีพิถัน ซึ่งสะท้อนอุปนิสัยที่เน้นความประณีตวิจิตรบรรจงของชนชั้นราชสำนักไทยที่มีมาแต่โบราณ เป็นต้น

2. วิเคราะห์หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางจากศิลปินต้นแบบ

ผู้วิจัยคัดสรรศิลปินต้นแบบตัวนางที่จะเป็นผู้ให้หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนาง อ้างอิงจากศิลปินต้นแบบตัวนางที่ได้ผู้วิจัยเรียนเชิญมาเป็นศิลปินต้นแบบในโครงการบันทึกนาฏยลีลาแห่งแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2559 โดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณาศิลปินต้นแบบในโครงการฯ ดังนี้

1. เป็นศาสตราจารย์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือนาฏศิลปินที่มีชื่อเสียงระดับศิลปินแห่งชาติ หรือศิลปินเอกของกรมศิลปากร
 2. มีอายุในปัจจุบันไม่ต่ำกว่า 55 ปีบริบูรณ์
 3. เป็นผู้ออกแบบชุดการแสดงได้ด้วยตนเอง และเคยนำออกแสดงเผยแพร่ต่อสาธารณชน
 4. ชุดการแสดงต้องมีเอกลักษณ์ที่ชัดเจน และเป็นบทบาทสำคัญที่ควรค่าแก่การบันทึกไว้เป็นต้นฉบับ
 5. ศิลปินต้นแบบต้องเป็นผู้ที่สามารถแสดงเดี่ยว และให้สัมภาษณ์ข้อมูลต่าง ๆ ด้วยตนเอง¹
- จากหลักเกณฑ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้เชิญศิลปินต้นแบบตัวนางจำนวน 4 ท่าน มาเป็นผู้ให้หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนาง ดังนี้

1. อาจารย์ธรรมา พวงประยงค์	ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง
2. อาจารย์บุญนาค ทรรทรานนท์	ข้าราชการบำนาญ กรมศิลปากร
3. อาจารย์อัจฉรา สุภาไชยกิจ	ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม
4. รองศาสตราจารย์ผุสดี หลิมสกุล	อดีตศาสตราจารย์ทุนบริหารวิชาการและการศึกษาศิลปกรรม กองทุนคณะ
ศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยมีที่มาจากภูมิหลัง ประสบการณ์ในการแสดง แนวทางการสร้างสรรค์ของศิลปินต้นแบบที่มีความแตกต่างกันออกไปตามเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคล หลอมรวมเป็นหลักนาฏยประดิษฐ์เพื่อใช้ในการสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐาน ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยของศิลปินต้นแบบตัวนางทั้ง 4 ท่าน ดังนี้

1. อาจารย์ธรรมา พวงประยงค์

อาจารย์ธรรมา พวงประยงค์ มีภูมิหลังเป็นศิลปินเอกของสำนักการสังคีต กรมศิลปากรกว่า 60 ปี โดยได้รับบทบาทนางตัวเอกที่สำคัญในการแสดงโขนและละครเป็นจำนวนมาก โดยท่านมีความโดดเด่นอย่างยิ่งในการแสดงในบทบาทของนางตลาดและนางแปลง อาทิ นางผีเสื้อสมุทร นางเบญกาย นางสำนักรา (แปลง) นางเมรี นางคันธมาลี นางวาลี นางเกศสุริย (แปลง) นางสุวรรณมาลี นางกุลา ฯลฯ ซึ่งเป็นบทบาทที่เป็น “ตัวชูโรง” สร้างสีสัน ความสนุกสนาน ความตลกขบขันและอารมณ์ที่ชัดเจนให้แก่โขนและละคร ท่านจึงเป็นผู้ที่มีประสบการณ์เชี่ยวชาญอย่างสูง สามารถเข้าถึงตัวโขนและตัวละครได้อย่างลึกซึ้ง ผนวกกับอุปนิสัยของท่านเป็นคนร่าเริงสนุกสนาน และมีอารมณ์ขันอยู่เสมอ ท่านจึงใช้วิธีพิจารณาและตีความบทประพันธ์ โดยศึกษาภูมิหลังและบุคลิกลักษณะของตัวละครว่ามีลักษณะอย่างไร แล้วออกแบบท่ารำโดยใช้ท่ารำมาตรฐาน ผสมผสานกับการใส่ท่ารำที่แสดงความตลกขบขัน หรือลีลาตามสัญชาตญาณของตัวโขนหรือตัวละคร และให้สอดคล้องกับประเภทของการแสดงด้วย อาทิ การใส่จิตกริยาและอารมณ์ของนางยักษ์ที่แม้ว่าจะแปลงกายเป็นนางงามแล้วก็ยังคงมีความเป็นนางยักษ์ที่เป็นตัวตนเดิมอยู่ในท่ารำด้วย รวมทั้งมีการทดลองรำและปรับปรุงการแสดงให้แปลกใหม่อยู่เสมอ²

2. อาจารย์บุญนาค ทรรทรานนท์

อาจารย์บุญนาค ทรรทรานนท์ มีภูมิหลังเป็นศิลปินเอกตัวนางของสำนักการสังคีต กรมศิลปากรมากกว่า 60 ปี ท่านได้รับบทบาทเป็นนางเอกและนางตัวเอกในโขนและละครไทยจำนวนมาก อาทิ นางสีดา นางนารายณ์ นางมณฑิรา นางบุษบา นางครุฑา นางเกณหลง นางรจนา นางมณีรัตนา และมีบทบาทที่สร้างชื่อเสียงอย่างยิ่งคือ นางมโนห์รา ท่านจึงมีความรู้เกี่ยวกับบทบาทตัวนางในระดับสูง เมื่อวิเคราะห์อุปนิสัยและบุคลิกภาพ อาจารย์บุญนาค ทรรทรานนท์ เป็นผู้ที่มีความสุภาพเรียบร้อย อ่อนน้อมถ่อมตน และมีความใฝ่รู้อยู่เสมอ ท่านจึงออกแบบการแสดงรำเดี่ยวโดยเริ่มจาก คัดเลือกตัวละครโดยพิจารณาบทบาทการแสดงที่เป็นที่นิยม ปรัชญาผู้เชี่ยวชาญในการประพันธ์บทร้องและบรรจเพลงแล้วประดิษฐ์ท่ารำโดยผสมผสานท่ารำมาตรฐานโบราณที่ได้รับจากปรมาจารย์ทางนาฏศิลป์ไทยกับท่ารำใหม่ที่สื่อความหมายตรงตามบทร้อง

1. พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ, *โครงการบันทึกนาฏยลีลาแห่งแผ่นดิน* (กรุงเทพฯ: คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), 12.

2. ธรรมา พวงประยงค์, “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางของธรรมา พวงประยงค์” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 24 มิถุนายน 2561.

และสร้างท่ารำที่เป็นเอกลักษณ์พิเศษให้แก่ตัวละคร อาทิ ท่าโผบินของฉุยฉายมโนห์รา หรือท่าจรดกิริยาแบบม้าในฉุยฉายมณีนรีตนา โดยมุ่งเน้นการใช้พื้นที่บนเวทีให้อยู่กลางเวทีเป็นหลัก โดยท่านมีหลักการสร้างสรรค์ที่เป็นวลีประจำตนว่า “ท่าสวย บทดี ดนตรีไพเราะ”³

3. อาจารย์อัจฉรา สุภาไชยกิจ

อาจารย์อัจฉรา สุภาไชยกิจ มีภูมิลำเนาเป็นศิลปินเอกตัวนางและอาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ท่านได้รับโอกาสในการแสดงบทบาทนางเอกที่สำคัญหลายบทบาท อาทิ นางมณีเมขลา พระอูมา นางนารายณ์ นางศุภลักษณ์ นางบุษบา นางมะเดวี นางลำหับ นางจันทร์ นางวันทอง ฯลฯ อาจารย์อัจฉรา สุภาไชยกิจมีอุปนิสัยและบุคลิกภาพเป็นคนสุภาพเรียบร้อย เคร่งครัดในกฎระเบียบ มีวินัยในการแสดง การฝึกซ้อมและการสอน และอุทิศตนเพื่อการแสดงและการศึกษาทางด้านนาฏศิลป์ไทย ท่านจึงมีแนวทางในการสร้างนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยว โดยเริ่มจากคัดเลือกตัวละครที่เหมาะสมกับการสร้างสรรค์เป็นชุดรำเดี่ยว โดยส่วนใหญ่จะเป็นบทบาทที่ท่านเคยออกแสดง หรือมีภูมิความรู้ที่สามารถออกแบบสร้างสรรค์ได้ จากนั้นศึกษาชาติกำเนิด บุคลิกลักษณะของตัวละคร แล้วปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเพื่อประพันธ์บทร้องและบรรจุเพลง แล้วสร้างสรรค์โดยเรียงลำดับตามบทร้องให้มีความต่อเนื่องไปจนกระทั่งจบเพลง มีการปรับปรุงท่ารำโดยปรึกษาผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยท่านอื่น ๆ ให้ท่ารำมีความต่อเนื่องลงตัวมากที่สุด พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับผู้แสดงที่ต้องเลือกสรรให้เหมาะสมตรงตามภูมิหลังและบุคลิกลักษณะของตัวละคร จึงจะสามารถออกแสดงรำเดี่ยวได้อย่างสมบทบาท⁴

4. รองศาสตราจารย์สุสติ หลิมสกุล

รองศาสตราจารย์สุสติ หลิมสกุล มีภูมิลำเนาเป็นศิลปินเอกตัวนางในขณะที่ยังทรงเป็นอาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ แล้วโอนย้ายมารับราชการเป็นอาจารย์ประจำภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ท่านจึงเป็นผู้ที่มีภูมิความรู้ทั้งในเชิงการแสดงและวิชาการในระดับอุดมศึกษา รองศาสตราจารย์สุสติ หลิมสกุลเคยได้รับบทบาทนางเอกและนางตัวเอกที่สำคัญจำนวนมาก อาทิ นางสีดา นางนารายณ์ นางสุพรรณมัจฉา นางบุษบา นางดรสา นางศุภลักษณ์ นางมโนห์รา นางวันทอง นางรจนา นางศกุนตลา ฯลฯ บุคลิกภาพและอุปนิสัยเป็นคนสุภาพเรียบร้อย มีความรักสวยรักงามตามวิสัยสตรี มีความสามารถในการวิเคราะห์ในระดับสูง และมีความเป็นนักวิชาการที่ต้องศึกษาให้ถ่องแท้ก่อนลงมือออกแบบสร้างสรรค์ ท่านจึงมีหลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางโดยเริ่มจากการศึกษาบทพระราชนิพนธ์เพื่อแสวงหาภูมิหลัง บุคลิกลักษณะของตัวละคร โดยเน้นบทบาทของตัวละครที่ท่านเคยออกแสดงเพื่อให้เกิดความมั่นใจและเข้าใจอย่างลึกซึ้งในการสร้างสรรค์ แล้วเลือกใช้บทพระราชนิพนธ์หรือประพันธ์บทร้องให้มีถ้อยคำและเค้าโครงที่สอดคล้องกับบทพระราชนิพนธ์ ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทยในการบรรจุเพลง แล้วออกแบบท่ารำโดยใช้ท่ารำมาตรฐานเป็นหลัก ผสมผสานกับบุคลิกลักษณะของตัวละครให้มีความพิเศษและแปลกใหม่ หรือมีการใช้วิธีการแบบนาฏศิลป์ญี่ปุ่นที่เคยศึกษามาร้อยเรียงให้สอดคล้องกับท่ารำไทย ออกแบบการใช้อารมณ์ การกำหนดจุดที่ใช้สายตามอง รวมทั้งพิจารณาการใช้พื้นที่บนเวทีให้กระจายไปทุกทิศทาง แต่กลับมายังจุดกึ่งกลางเวทีเป็นสำคัญ และมีการใช้ท่ารำที่มีความสัมพันธ์กับอุปกรณ์และฉาก อาทิ ท่าสองกระຈກ ท่าเก็บดอกบัว⁵ เป็นต้น

จากบทวิเคราะห์ข้างต้น สามารถสรุปหลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานที่ได้จากศิลปินต้นแบบตัวนางทั้ง 4 ท่าน ดังนี้

1. คัดเลือกตัวโขนหรือตัวละครที่จะสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐาน โดยพิจารณาจากบทบาทตัวโขนหรือตัวละครที่เคยออกแสดง บทบาทที่มีความโดดเด่น และได้รับความนิยมจากผู้ชม
2. ศึกษาชาติกำเนิด ภูมิหลัง อุปนิสัย บุคลิกลักษณะของตัวโขนหรือตัวละครที่ต้องการสร้างสรรค์ โดยพิจารณาจากบทพระราชนิพนธ์ บทประพันธ์ ถอดความหมายตามบทร้องที่ละคำ
3. ประพันธ์บทร้องหรือปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเพื่อประพันธ์บทร้อง และบรรจุเพลงประกอบบทการแสดง
4. สร้างสรรค์ท่ารำโดยใช้ท่ารำมาตรฐานเป็นหลัก แล้วเพิ่มเติมท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ รวมทั้งการใส่จรดกิริยาตามบุคลิกลักษณะของตัวโขนหรือตัวละครเพื่อสร้างความแปลกใหม่และเอกลักษณ์ให้แก่การแสดง ในบางกรณีอาจใช้ท่ารำหรือการแสดงนาฏศิลป์สกุลอื่น ๆ ประกอบ รวมทั้งออกแบบการแสดงอารมณ์ การแสดงแต่ละช่วง
5. ออกแบบการใช้พื้นที่บนเวที เนื่องจากบทรำเดี่ยวใช้ผู้แสดงเพียงคนเดียว จึงต้องเน้นความสมดุลของการใช้พื้นที่เวที สามารถ

3. บุนนาค ทรรทรานนท์, “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางของบุนนาค ทรรทรานนท์” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 6 พฤษภาคม 2561.

4. อัจฉรา สุภาไชยกิจ, “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางของอัจฉรา สุภาไชยกิจ” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 16 กรกฎาคม 2561.

5. สุสติ หลิมสกุล, “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางของสุสติ หลิมสกุล” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 2 ธันวาคม 2560.

เคลื่อนที่ไปในทิศทางต่าง ๆ แต่ยังคงยึดหลักกลับมายังจุดกึ่งกลางเวทีเป็นหลัก

6. ทดลองรำ และปรับปรุงการแสดงจนกว่าจะเกิดความกลมกลืนลงตัว พิจารณาแก้ไขทำให้ไม่ซ้ำกัน มีการสลับทิศทางในการรำ มิให้ซ้ำซากจำเจ และให้รำมีความต่อเนื่องกลมกลืนจนจบการแสดง

7. ออกแบบท่ารำให้มีความกลมกลืนกับการใช้อุปกรณ์และฉาก โดยคำนึงถึงการจัดวาง การหยิบจับที่คล่องแคล่วถนัดมือ และเป็นไปตามจารีตการแสดงนาฏยศิลป์ไทย

8. คัดเลือกผู้แสดงที่มีรูปพรรณสัณฐาน บุคลิกภาพและมีความสามารถที่จะรับการถ่ายทอดการแสดง รำเดี่ยวได้ตรงตามเจตนารมณ์ของผู้สร้างสรรค์ รวมทั้งฝึกซ้อมและอธิบายกลวิธีในการแสดงให้แก่ผู้แสดงอย่างครบถ้วน

จากหลักนาฏยประดิษฐ์ไทยฯ ข้างต้น ผู้วิจัยได้นำหลักการดังกล่าวมาทดลองออกแบบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานชุดใหม่ ชุด “แก้วกีนรชมไพร” โดยอิงหลักการของศิลปินต้นแบบตัวนางผนวกกับกลวิธีและนวัตกรรมของผู้วิจัยที่คิดค้นขึ้นเอง ดังที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3. วิเคราะห์กระบวนการสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางชุด แก้วกีนรชมไพร

กระบวนการสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานชุด แก้วกีนรชมไพร ผู้วิจัยได้อาศัยหลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานจากศิลปินต้นแบบตัวนางทั้ง 4 ท่าน มาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ ประกอบกับผู้วิจัยได้เพิ่มเติมกลวิธีและนวัตกรรมที่มีประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์เข้าไปเพิ่มเติม เพื่อให้การแสดงรำเดี่ยวชุดใหม่สามารถอธิบายที่มาและกระบวนการสร้างสรรค์ได้อย่างสมเหตุสมผล พร้อมทั้งเรียบเรียงเป็นงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ และเผยแพร่ทั้งผลการวิจัยและการแสดงสู่สาธารณชน โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์กระบวนการสร้างสรรค์และสรุปได้ดังนี้

1. คัดเลือกบทบาทตัวโจน/ ตัวละครจากแรงบันดาลใจ

ผู้วิจัยพิจารณาคัดเลือกบทบาทของตัวโจน/ ตัวละครที่ต้องการจะสร้างสรรค์ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากละครในซึ่งเป็นละครที่ผู้วิจัยชื่นชอบและมีความสนใจเป็นพิเศษ โดยผู้วิจัยได้เลือกตัวละคร “นางแก้วกีนร” หนึ่งในห้ากีนรจากละครในเรื่อง อุณรุท มาจัดทำเป็นผลงานสร้างสรรค์ เนื่องจากผู้วิจัยมีความชื่นชอบบทบาทของนางกีนร และเคยจัดทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับนางกีนร (มโนहर) ในระดับปริญญาโทมาหลายครั้งแล้ว ผู้วิจัยจึงมีพื้นฐานความรู้และเล็งเห็นแนวทางการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับกีนรได้โดยสะดวก ซึ่งเหมาะสมกับการจัดทำผลงานสร้างสรรค์ชุดแรกที่ควรเลือกบทบาทที่ตนเองมีความสนใจและมีความถนัด เพื่อให้สามารถสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างราบรื่นและมีคุณภาพ

2. ศึกษาภูมิหลังและข้อมูลของบทบาทตัวละครที่ต้องการสร้างสรรค์

เมื่อพิจารณาเลือกบทบาทของนางแก้วกีนรแล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษาภูมิหลังและข้อมูลเกี่ยวกับนางแก้วกีนรจากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง อุณรุท ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พบว่า นางแก้วกีนร เป็นชาวสวรรค์ มีน้องนางกีนรจำนวน 4 คน ซึ่งเป็นที่ต้องพระราชหฤทัยของพระอุณรุทเมื่อคราวเสด็จประพาสป่า พระอุณรุทจึงติดตามมาหวังจะได้นางกีนรทั้งห้าเป็นชายา เมื่อนางแก้วกีนรได้พบและตกเป็นชายาของพระอุณรุทแล้ว นางแก้วกีนรก็ได้พาพระอุณรุทมาเที่ยวชมสระสุคนธ์ธารซึ่งตั้งอยู่ใกล้เขาไกรลาส ซึ่งบทพระราชนิพนธ์ได้บรรยายข้อมูลเกี่ยวกับนางแก้วกีนรและสระสุคนธ์ธาร ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นข้อมูลปฐมภูมิในการศึกษาภูมิหลังของตัวละครที่ต้องการจะสร้างสรรค์

3. วางแนวคิดในการแสดงและเลือกประเภทการแสดง

ผู้วิจัยได้พิจารณาว่า หากนางแก้วกีนรสามารถพาพระอุณรุทมาเที่ยวที่สระสุคนธ์ธาร แสดงว่านางต้องเคยเดินทางมาสถานที่แห่งนี้แล้ว จึงเกิดแนวคิดในการนำตัวละครหนึ่งในกีนรทั้งห้า โดยพิจารณาบทบาทของนางแก้วกีนรซึ่งมีความโดดเด่นมากที่สุดนำมาจัดทำเป็นผลงานสร้างสรรค์ประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน โดยจินตนาการว่านางเคยเดินทางมาชมสระสุคนธ์ธาร จึงสามารถพาพระอุณรุทมาเที่ยวชมได้ และเลือกประเภทการแสดงให้เป็นผลงานสร้างสรรค์ประเภทการรำชมสถานที่ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบทพระราชนิพนธ์ อีกทั้งการรำชมสถานที่ สามารถสร้างสิ่งแวดล้อมด้วยการใช้ฉากและนวัตกรรมประกอบการแสดงได้ และการรำชมสถานที่สามารถออกแบบท่ารำได้อย่างอิสระและสามารถใช้พื้นที่บนเวทีได้อย่างหลากหลาย

4. ประพันธ์บทร้องและบรรเลงเพลง

ผู้วิจัยได้ประพันธ์บทร้องชุด “แก้วกีนรชมไพร” ร่วมกับ ดร.จิรัชญา บุรวัฒน์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถในการประพันธ์บทร้อยกรองสำหรับการแสดงเป็นอย่างดี โดยอ้างอิงบทพระราชนิพนธ์เรื่อง อุณรุท เป็นต้นแบบในการประพันธ์ ผู้วิจัยได้ลำดับบทร้องโดยกล่าวถึงสถานที่คือ สระสุคนธ์ธาร ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เขาไกรลาส อันเต็มไปด้วยพืชพันธุ์ธรรมาชาติมีกลิ่น มีต้นไม้ใหญ่ มีแก้วล้อยแก้วเกี่ยวเลื้อยพัน ท่ามกลางลมที่พัดพากลิ่นหอมของดอกไม้หอมอบอวลชื่นใจ รวมทั้งมีการบรรยายลักษณะดอกไม้ ดอกบัวชนิดต่าง ๆ ฝูงปลา หมูนก ซึ่งอิงชื่อของดอกไม้

และสัตว์ทุกชนิดตามบทพระราชนิพนธ์ทั้งสิ้น ผู้วิจัยได้ประพันธ์ให้เหมาะสมกับการเป็นบทรำเดี่ยวและมีใจความกระชับมากยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัย
ขอยกตัวอย่างบทพระราชนิพนธ์ต้นฉบับและบทร้องที่แต่งขึ้นใหม่ ความว่า

พระราชนิพนธ์เรื่อง อุณรุท

“พิกุลแก้วกรรมกรกาหลง

พระชีชนวนนางประคองเคียง

นางเต็ดดวงกุหลาบบานสลัม

น้อมถวายนั้ดดาพระอวตาร

มหาหงส์พุทธชาดมหาดเหียง

ภิรมย์เรียงชมช่อพกากาญจน์

ประยงค์แย้มกลีบกลิ่นหอมหวาน

ผ่านฟ้ารับดมแล้วชมนาง”⁶

ตัวอย่างบทร้องรำเดี่ยวมาตรฐานชุด “แก้วกีนนรชมไพร”

“พิกุลส่งกลิ่นประทีนหอม

กาหลงแก้วดอกขาวพราวพรรณ

ประยงค์น้อมพวงย้อยดั่งสร้อยสวรรค์

ดวงกุหลาบเคียงคั่นกรรมกร”

เมื่อประพันธ์บทร้องเสร็จแล้ว ผู้วิจัยได้ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย คือ อาจารย์สมชาย ทับพร ข้าราชการบำนาญ กรมศิลปากร
กระทรวงวัฒนธรรม เพื่อบรรจุเพลงให้เหมาะสมกับการแสดง ซึ่งท่านได้แนะนำให้ตัวละครออกด้วยเพลงเชิด แสดงการบินของนางแก้วกีนน
รมายังสระสุนัฏธาร ส่วนบทร้องชมสถานที่ใช้เพลงวิไลนาคชั้นเดียว 4 คำกลอน ซึ่งเป็นเพลงที่เหมาะสมกับการบรรยายทัศนียภาพของสถานที่
แล้วต่อด้วยร้องเพลงสะสมอีก 8 คำกลอน เพื่อให้เปลี่ยนบรรยากาศ ซึ่งเพลงสะสมให้ท่วงทำนองที่อ่อนหวานเหมาะกับบทชมสถานที่ที่มีความ
งดงาม และจบด้วยเพลงฉิ่ง เพื่อแสดงการเดินชมสถานที่โดยรอบอีกครั้งของนางกีนร⁷

5. สร้างสรรค์ทำรำโดยผสมผสานระหว่างทำรำมาตรฐานและทำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่

ผู้วิจัยยึดหลักนาฏยประดิษฐ์ไทย⁴ จากศิลปต้นแบบที่ว่า เมื่อสร้างรำเดี่ยวมาตรฐาน ทำรำส่วนใหญ่ต้องมีความเป็นทำ
มาตรฐาน ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ทำมาตรฐานในการออกแบบสร้างสรรค์ทำรำเป็นสำคัญ อาทิ ทำ “สุรียา” ใช้ทำบังสุรียา แสดงอาการบังแสงพระอาทิตย์
ทำ “หยัดยืน” ใช้ทำพรหมสีหน้า แสดงภาพต้นไม้ใหญ่ที่ยืนต้นแผ่กิ่งก้านสาขาอย่างมั่นคง เป็นต้น ส่วนทำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ผู้วิจัยเลือกใช้กับ
บทร้องที่เหมาะสมกับการประดิษฐ์ทำใหม่ อาทิ ทำ “เลื้อยเลี้ยว” ผู้วิจัยเลือกใช้ทำวาดจิบเป็นเส้นโค้งต่อเนื่องกันหลายเส้นโค้ง แล้วม้วนจิบเลี้ยว
กลับไปจุดเดิม แสดงการเลื้อยเลี้ยวของเถาวัลย์ที่เกาะเกี่ยวต้นไม้ใหญ่ หรือทำ “กรรมกร” ใช้ทำจิบหางยสองมือไขว้ข้อมือซ้อนกัน กรีดนิ้วตึง
เพื่อเปรียบเทียบกับลักษณะของดอกกรรมกรที่มีกลีบดอกเป็นแฉกแยกจากกัน เป็นต้น ทั้งนี้ ทำรำทุกทำยังคงไว้ซึ่งการสื่อความหมายตาม
บทร้องและไม่ขัดต่อลักษณะของฉากประกอบการแสดง

6. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. *บทละครเรื่อง อุณรุท* (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), 410.

7. สมชาย ทับพร, “การบรรจุเพลงรำเดี่ยวชุด แก้วกีนนรชมไพร” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 30 พฤษภาคม 2561.

ภาพที่ 1: ท่า “หยัดยืน” ใช้ทำรำมาตรฐานในเพลงรำแม่บทใหญ่ “พรหมสี่หน้า”
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 2: ท่า “กรรณิการ” ใช้ทำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ มือจับไขว้เลียนแบบกลีบดอกกรรณิการที่แยกเป็นแฉก
ที่มา: ผู้วิจัย

6. ออกแบบการใช้พื้นที่บนเวที

ผู้วิจัยเลือกใช้การออกแบบพื้นที่บนเวทีของรำเดี่ยวมาตรฐานตามหลักนาฏยประดิษฐ์ไทยฯ โดยยึดจุดกึ่งกลางเวทีเป็นสำคัญ โดยเริ่มจากการใช้พื้นที่กึ่งกลางเวทีด้านหน้าในเพลงเชิด แล้วมายังกึ่งกลางเวทีเพื่อรำรำในบทร้องตอนต้น จากนั้นในบทชมดอกไม้ ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการชมดอกไม้ที่ตั่งอยู่ด้านขวามือของผู้แสดง แล้วเวียนขวามาชมต้นไม้ถัดไปเรื่อย ๆ เป็นวงกลม ตามแบบการรำเดี่ยวโบราณ จากนั้นกลับมา ฟังขวาด้านหน้าเวทีเพื่อชมสระบัว แล้วชมนกที่ฝั่งซ้ายด้านหน้าเวที แล้วกลับมาอยู่กึ่งกลางเวทีในตอนจบของบทร้อง ส่วนในเพลงฉิ่ง ผู้วิจัยได้กำหนดให้ผู้แสดงเดินชมสถานที่โดยรอบในลักษณะเลขแปดแนวนอน ซึ่งเป็นลักษณะการเดินรำที่มีมาแต่โบราณ แล้วมารำรำจนจบเพลงที่กึ่งกลางเวที สะท้อนให้เห็นความตั้งใจของผู้วิจัยที่ต้องการรักษารูปแบบจารีตการแสดงรำเดี่ยวให้ดำรงอยู่

7. ทดลองรำ และปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเพื่อแก้ไขท่ารำ

ผู้วิจัยได้ทดลองรำให้ศิลปต้นแบบชมเพื่อให้คำแนะนำ ซึ่งได้รับคำแนะนำที่สำคัญยิ่งหลายประการ อาทิ การเชื่อมท่าให้มีความต่อเนื่อง การออกแบบท่ารำให้ตรงตามคำและครบทุกคำ การใช้พื้นที่ให้มีความหลากหลาย การใส่จิตกริยาของนกเพื่อเพิ่มความเป็นนางกนิรี เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยน้อมรับทุกคำแนะนำและนำไปแก้ไขปรับปรุงท่ารำให้มีความสอดคล้องลงตัวยิ่งขึ้น

8. ออกแบบฉากและอุปกรณ์ประกอบฉากด้วยนวัตกรรมด้านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ผู้วิจัยออกแบบฉากและอุปกรณ์ประกอบฉากด้วยนวัตกรรมด้านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เนื่องจากฉากที่ใช้ประกอบการแสดงเป็นฉากป่าหิมพานต์ที่เต็มไปด้วยพืชพันธุ์ธรรมชาติ มีมวลดอกไม้สีสันพันธุ์ มีสระบัวหลากชนิด มีนกประดับอยู่ในฉาก ซึ่งผู้วิจัยต้องศึกษาลักษณะของต้นไม้ ดอกไม้ นก ที่ปรากฏในบทร้อง จากหนังสือและแหล่งอ้างอิงที่เกี่ยวข้อง แล้วคัดสรรวัสดุที่ใกล้เคียงกับของจริงมากที่สุด ในด้านการจัดวางฉาก ผู้วิจัยใช้หลักองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมมาเป็นหลักในการจัดวาง ได้แก่ ระนาบ (Plane) รูปร่าง (Shape) รูปทรง (Form) ผิววัสดุ (Texture) สีและน้ำหนักร (Color and Tone) สัดส่วน (Proportion) และที่ว่าง (Space) โดยมีหลักในการจัดองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ การซ้ำ (Repetition) จังหวะ (Rhythm) การลดหลั่น (Gradation) ความสมดุล (Balance) และการเน้น (Emphasis)⁸ รวมทั้งมีการใช้เทคโนโลยีการตัดต่อเสียงนกเข้าซ้อนในช่วงบทร้องกล่าวถึงนกชนิดต่าง ๆ เพื่อสร้างบรรยากาศให้มีความสมจริงยิ่งขึ้น

9. เลือกสรรองค์ประกอบการแสดง

นอกจากเพลงดนตรี ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉากแล้ว ผู้วิจัยเลือกสรรองค์ประกอบการแสดงเพื่อให้เหมาะสมกับการแสดงด้วย ได้แก่ เครื่องแต่งกาย ผู้วิจัยยังคงยึดหลักการแต่งกายนางกนิรีแบบละครในเรื่อง อุนรุท โดยได้ต้นแบบเครื่องแต่งกายจากการแสดงละครในเรื่อง อุนรุท ที่จัดแสดง ณ อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย วันที่ 2-3 กุมภาพันธ์ 2561 ซึ่งนางแก้วกนิกร แต่งกายแบบยืนเครื่องกนิรี สวมเล็บทองเหลือง สวมศิราภรณ์เป็นกระบังหน้าทองและสวมเกี้ยว แต่ปรับปรุงการสวมปีกหางให้มีความเป็นกนิรีมากยิ่งขึ้น กล่าวคือใช้ปีกทองผ้าโปร่งเพื่อลดความหนักของปีกที่ปักด้วยดิน และสวมหางกระหนกโดยสวมทับรัดสะเอวกนิรี เพื่ออวดลวดลายของหางกนิรีและเน้นความเป็นกนิรีให้เด่นชัดขึ้น

10. คัดเลือกผู้แสดงและถ่ายทอดการแสดง

ผู้วิจัยคัดเลือกผู้แสดงเป็นนางแก้วกนิกรคือ นางสาวดวงพร มีทรัพย์ นิสิตปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปกรรมศาสตร์ เนื่องจากมีใบหน้างดงามเรียวเล็กเหมือนนก มีรูปร่างโปร่งและเพรียวเหมาะกับการรับบทบาทเป็นนางกนิรี มีความตั้งใจในการฝึกซ้อมการแสดง มีความสามารถในการรำรำและการสื่อสารอารมณ์ได้ดี มีประสบการณ์ในการแสดงสูง และมีไหวพริบปฏิภาณในการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าได้ดี

11. เผยแพร่การแสดงบนเวทีระดับนานาชาติ

ผู้วิจัยได้นำผลงานสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานชุด แก้วกนิกรชมไพร ออกแสดงในเวทีระดับนานาชาติ เนื่องในโครงการเครือข่ายศิลปวัฒนธรรม การอบรมเชิงปฏิบัติการและมหกรรมศิลปะ ดนตรี และการแสดงครั้งที่ 8 วันที่ 14 มิถุนายน 2561 ณ หอดนตรีและการแสดงอโศกมนตรี 1 อาคารนวัตกรรม ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร) ซึ่งเป็นเวทีการแสดงระดับนานาชาติที่มีสถาบันการศึกษาทั้งภายในและต่างประเทศเข้าร่วมส่งการแสดงกว่า 40 สถาบัน

8. ภาณุ วชิระนิเวศ. องค์ประกอบสถาปัตยกรรม (พิษณุโลก: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2559), 3.

ภาพที่ 3: ภาพการแสดงผลงานสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานชุด “แก้วกนิษฐมไพโร”
แสดงโดย นางสาวดวงพร มีทรัพย์
ที่มา: ผู้วิจัย

12. แก้ไขท่ารำและองค์ประกอบการแสดงให้สมบูรณ์

หลังจากเผยแพร่การแสดงแล้ว ผู้วิจัยได้พิจารณาแก้ไขท่ารำและองค์ประกอบการแสดงให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น อาทิ ท่ารำในเพลงเชิด การจัดวางฉากและองค์ประกอบฉากให้มีความสมดุลยิ่งขึ้น รวมทั้งแก้ไขกลวิธีการรำและการแสดงอารมณ์ให้แก่ผู้แสดงให้มีความถูกต้องและชำนาญมากยิ่งขึ้น

13. จัดสัมมนาเชิงวิชาการเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยและการแสดงบนเวทีระดับชาติ

ผู้วิจัยจัดสัมมนาเชิงวิชาการเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยและการแสดงบนเวทีระดับชาติ ในโครงการเผยแพร่ผลงานวิจัยเรื่อง “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยจากศิลปินต้นแบบตัวนาง สุนัวัตกรรมการสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐาน” ซึ่งนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะของการบรรยาย ต่อด้วยการแสดงผลงานรำเดี่ยวมาตรฐานชุด “แก้วกนิษฐมไพโร” เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2561 ณ หอแสดงดนตรี อาคารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

14. เรียบเรียงผลงานเป็นงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผู้วิจัยวิเคราะห์และเรียบเรียงผลงานเป็นงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เพื่อนำเสนอผลการวิจัยในเวทีระดับชาติ และนำเสนอรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ผ่านมติที่ประชุมคณะกรรมการบริหารคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในเดือนกันยายน 2561

15. เผยแพร่บทความวิจัยในวารสารระดับชาติที่มีผู้ประเมิน

ผู้วิจัยเผยแพร่บทความวิจัยในวารสารศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2561) ซึ่งเป็นวารสารระดับชาติที่ได้รับการจัดอันดับคุณภาพตามมาตรฐานของศูนย์อ้างอิงดัชนีวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 2

สรุป

รำเดี่ยวมาตรฐาน เป็นงานสร้างสรรค์ประเภทหนึ่งทางด้านนาฏยศิลป์ไทยที่มีความสำคัญต่อการแสดงถึงภูมิปัญญาและความสามารถในการออกแบบสร้างสรรค์ของผู้สร้างสรรค์ เป็นการสร้างความสำคัญให้กับตัวโจนหรือตัวละคร และอวดฝีมือและความงดงามของผู้แสดงให้ปรากฏแก่สายตาผู้ชม ซึ่งศิลปินต้นแบบตัวนางทั้ง 4 ท่าน ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ในการสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานตัวนาง และได้กรุณาให้หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นต้นแบบในการทดลองสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานโดยผสมผสานหลักการทางสถาปัตยกรรมและกลวิธีของผู้วิจัยเองร่วมด้วย ผลการสร้างสรรค์สะท้อนให้เห็นว่า หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยของศิลปินต้นแบบนำไปใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ และบังเกิดผลสำเร็จเป็นการแสดงชุด “แก้วกนิษฐมไพโร” ซึ่งเป็นรำเดี่ยวมาตรฐานของนางแก้วกนิรี จากละครในเรื่อง อุณรุท ที่มีการผสมผสานหลักการต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยยังคงไว้ซึ่งรูปแบบและจารีตการแสดงทางนาฏยศิลป์ไทยอย่าง

ครบถ้วน ซึ่งหลักนาฏยประดิษฐ์ไทยฯ ดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบของการสร้างสรรค์นาฏยศิลป์ไทยมาตรฐานประเภทอื่น ๆ ได้ ซึ่งจะส่งผลต่อการเพิ่มทางเลือกใหม่ของการชมการแสดงให้แก่แวดวงนาฏยศิลป์ไทยสืบไป

บรรณานุกรม

บุณนาค ทรรทรานนท์. “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางของบุณนาค ทรรทรานนท์” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 6 พฤษภาคม 2561.

ผุสดี หลิมสกุล. *รำเดี่ยวแบบมาตรฐานตัวนาง เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555.

_____. “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางของผุสดี หลิมสกุล” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 2 ธันวาคม 2560.

พรชีวินทร์ มลิพันธุ์. *กนิรี: สุนทรีภาพในงานศิลปะและวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2549.

พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. *โครงการบันทึกนาฏยลีลาแห่งแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

พุทธรยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. *บทละครเรื่อง อนุรุท*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545. ภาณุ วชิระนิเวศ. *องค์ประกอบสถาปัตยกรรม*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2559.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. *วังคันธมาส สวนดอกไม้หอม*. กรุงเทพฯ: บริษัทซีดีพริ้นท์ จำกัด, 2559.

ยุคคล จิตสำรวย. *ไม้ใหญ่ ดอกงาม*. กรุงเทพฯ: ฝนดา, 2556.

รจนา พวงประยงค์. “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางของรจนา พวงประยงค์” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 24 มิถุนายน 2561.

ส. พลายน้อย. *อมนุษยนิยาย*. กรุงเทพฯ: บริษัทรวมสาส์น (1977) จำกัด, 2535.

สมชาย ทับพร. “การบรรจุเพลงรำเดี่ยวชุด แก้วกีนนรชมไพร” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 30 พฤษภาคม 2561.

อัจฉรา สุภาไชยกิจ. “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานตัวนางของอัจฉรา สุภาไชยกิจ” สัมภาษณ์โดย พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. 16 กรกฎาคม 2561.